

– en film om
en pilgrimsresa
längs Ganges

AV ANNA MAGNUSSON

Atman

Tittskåpsexotism eller superrealism?

DOFTANDE, FÄRGSTARKT OCH MYCKET PÅTRÄNGANDE är det Indien som möter oss i Pirjo Honkasalos dokumentärfilm *Atman*. Filmen berättar om Jamana Lal, en indisk krympling, som efter sin mors död bestämmer sig för att göra en pilgrimsfärd uppför floden Ganges från Calcutta till den heliga staden Haridwar på Himalayas sydsluttning. Den puckelryggige mannen har förtvinade ben och tar sig fram per båt, tåg, buss, han går vigt på händer och rider ibland på ryggen på någon av sina följeslagare. Han berättar själv sin historia till filmens bilder. Modern var allt för Jamana Lal och det är för att strö hennes aska i den heliga floden och på så sätt ära hennes själ som han vill genomföra resan, som han påbörjar tillsammans med sin bror Gisu Lal och dennes familj. *Atman* betyder själ på hindi och filmen berättar rakt på sak om färden längs floden – en färd som också blir en resa in i Jamana Lals egen själ.

Den som söker förståelse och insikt i hinduismen och i indiskt tankesätt kommer kanske att bli besviken på *Atman*. Många frågor kvarstår efter att ha sett filmen. Pirjo Honkasalo ger oss inga nycklar till hinduistisk livsåskådning. I sin trilogi om det heliga och det sataniska har hon tidigare skapat filmerna *Mysterion*

och *Tanjuska* och de sju djävlarerna. Gemensamt för filmerna är att de presenterar trosföreställningar som regissören själv inte säger sig dela och därmed måste anstränga sig för att förstå. Resultatet i *Atman* blir på så vis en förundrad skildring av något fängslande och annorlunda, en film full av intressanta frågor men få svar.

Efter filmvisningen möter jag Keval Kumar, indisk professor vid institutionen för kommunikation och journalistik på universitetet i Pune i västra Indien.

- Det är tydligt att filmen är gjord av en outsider, säger han. Regissören är inte känslomässigt engagerad i religionen, hon betraktar den utifrån.

Men att filmen ger en realistisk bild av en pilgrimsfärd – det kan Keval Kumar skriva under på. Han går till och med så långt som att påstå att en indisk publik förmodligen skulle lämna en biovisning av *Atman*.

- Varför se en film om något som de kan se varje dag i verkliga livet?

Keval Kumar är själv kristen, men många människor i hans närhet – bland annat en av hans bröder – gör pilgrimsfärden längs med Ganges varje år.

- Och jag har själv färdats med båt till Varanasi, berättar han. Det var fantastiskt. Trots att Moder

Ganges är så förorenad – av utsläpp såväl som de likbål som företas bland annat i Varanasi – betraktar många hinduer floden som källan till allt liv.

Hinduismen är den dominerande religionen i Indien. Cirka 80 % av landets 844 miljoner invånare räknas som hinduer. 11 % är muslimer och därutöver finns det kristna, sikher, buddhister, jainister, parser och en mångfald sekter.

- Fast egentligen är hinduismen inte en religion utan ett "sätt att leva", menar Keval Kumar. Hinduer kan vara polyteister, monoteister eller till och med ateister.

Någon egentlig definition på vad hinduism är existerar heller inte. Det finns ingen grundare, ingen helig skrift som erkänns av alla och ingen övergripande organisation. Hur en hindu lever kan skilja sig väldigt mycket mellan till exempel stad och landsbygd, mellan gammal och ung och mellan olika samhällsklasser.

Keval Kumar betonar att Atman bara visar en sida av Indien – den traditionella bilden, där religionen får stor plats. Indien är också ett modernt land med bilar, tunnelbana och framstående yrkesmänniskor inom till exempel medicin och teknik.

- I städerna kan det bli en salig blandning mellan det traditionella och det moderna. Under Diwali-festivalen till exempel, då man firar det godas seger över det onda, bär de flesta hinduer moderna kläder, avfyrrar raketer, utför religiösa riter och lyssnar på modern indisk filmmusik.

Vid en jämförelse tror Keval Kumar att religionen har ett betydligt större inflytande över människors liv i Indien än i det nutida Sverige. Men parallellt med religionen har många indier en mycket materialistisk inställning till livet. Vid sidan av Moder Ganges prisar de också Lakshmi – välfärdens gudinna.

Många, men inte alla, hinduer tror på reinkarnation – återfödelse. Genom moraliskt handlande, meditation och kunskap kan människan nå en djupare insikt om sin identitet och därmed befrias från återfödelsens eviga hjul. Det är karman – hennes gärningar – som bestämmer i vilken gestalt hennes själ ska ta boning i nästa liv. I Atman möter vi Jamana Lal i hans funderingar kring vad för orätter han kan tänkas ha gjort i sitt tidigare liv, eftersom han har straffats med en krymplings kropp.

- Atman handlar mycket om hur en människa måste acceptera sitt liv inklusive det lidande hon utsätts för, säger Keval Kumar. En hindu ser på lidandet som en del av sitt öde. Ödet går inte att ifrågasätta. Vad som sker ska ske. Det är själva kärnan i hinduismen.

Christer Hedin är docent i religionshistoria vid Stockholms universitet. Han har också en tjänst vid lärarhögskolan och i denna ingår undervisning i en gymnasieklasse. Han tog med sina elever ur årskurs tre på Östra Real för att se Atman.

- Jag tycker att film är en bra metod för att inleda en diskussion om religion och livsåskådning, säger han. Tyvärr är det ju inte så vanligt med dokumentär-

filmer som berör dessa ämnen. Ofta tar jag med klasser på spelfilmer och då får vi efteråt diskutera hur regissören har närmat sig ämnet. När det som i det här fallet gäller en dokumentärfilm går det att diskutera religionen mer direkt.

Christer Hedin håller med om att Atman på många sätt är en komplex film, inte helt enkel för 18-19-åringar att begripa.

- En del saker kan jag fortfarande inte förklara. Jag skulle nog önska att filmen var mer tydlig. Till exempel kunde någon indisk forskare ha fått kommentera bilderna i stället för att bara sätta in de stumfilmsliknande textrutorna som enda vägledning.

Men trots otydligheterna tycker Christer Hedin liksom hans elever att filmen är sevärd.

- Budskapet – att den andliga utvecklingen är viktigare än den materiella lyckan samt att Jamana Lal genomförde denna resa trots sitt handikapp – gick ändå fram. Sen är det bara roligt att det finns saker kvar att diskutera efter filmen.

Biobesöket betalades delvis av skolan, men 30 kronor var fick eleverna betala själva. Det var ingen som tyckte att det var bortkastade pengar.

- Visst blev eleverna förbryllade över en del saker – till exempel de heliga männen som rullade sina förhudar på pinnar. Men det var ingen som tyckte att det var löjligt. Däremot undrade de över vad det stod för. En sån sak är ju svår att svara på, men det har förmodligen att göra med att männen vill utveckla sin kropp eller plåga sig.

Christer Hedin anser att film i skolan har möjlighet att differentiera den stiliserade och idealiserade bild av religioner som läroböckerna ofta ger. Hinduismen tecknas där ofta som en mörk religion, där kastväsendet spelar en väsentlig roll.

- I Atman nämns, såvitt jag kan minnas, kastväsendet inte överhuvudtaget. Huvudpersonen är förmodligen av någon högre kast, men det sägs aldrig.

Han påpekar, liksom Keval Kumar, att hinduismen är en mångfacetterad religion som brukas väldigt olika av olika människor. Efter Richard Attenboroughs storfilm Gandhi skapades schablonen att alla hinduer var fredliga, men det är också en förenklad bild, menar Christer Hedin.

- Det finns ju till och med en hel kast som heter krigare, säger han. Inte heller är vegetarianismen allena rådande. Många hinduer äter kött.

Christer Hedin tycker att stämningen i Atman kan berätta mycket om livet i Indien. En av klassens flickor, som under en tid varit bosatt i landet, kände också igen sig i trängseln och i folkmassorna, berättar han. Men visst håller han med Keval Kumar om att Atman behandlar hinduismen från en utomståendes perspektiv.

- Visst, det blir en slags tittskåpsexotism över filmer av det här slaget, säger han. Men det är ju inte heller konstigt att en filmare väljer att visa det som är annorlunda.

Atman distribueras av Lisbet Gabrielsson Film